

Laura GERŽOTAITĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

VAKARŲ AUKŠTAIČIAI ŠIAULIŠKIAI TARMŲ KLASIFIKACIJOSE: GEOLINGVISTINIS ASPEKTAS

Dabartinėje lietuvių tarmių klasifikacijoje (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147) vakarų aukštaičiai šiauliškiai yra šiaurinė vakarų aukštaičių dalis (dvigarsiai *am*, *an*, *em*, *en* ir nosiniai balsiai *q*, *ɣ* išlaikomi sveiki). Nuo kauniškių šiauliškiai skiriasi tuo, kad: 1) atitraukia kirtį iš galūnės, 2) trumpina nekirčiuotus ilguosius balsius ir 3) ilgina kirčiuotus trumpuosius¹.

Senajoje Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio tarmių klasifikacijoje dabartinius vakarų aukštaičius šiauliškius sudaro aukštaičiai vakariečiai žemiečiai ir aukštaičiai viduriečiai. Aukštaičiai viduriečiai dvigarsius *am*, *an*, *em*, *en* ir nosinius balsius *q*, *ɣ* išlaikė sveikus kaip ir vakariečiai, tačiau kietojo *l* prieš *é* tarimu artimi rytiečiams (Salys 1992 [1946]: 109 [53]). Salio aukštaičių viduriečių plotas tarsi suskilęs į du: šiaurinį ir pietinį. Tarpusavyje jie skiriasi ne tik kalbinėmis ypatybėmis, bet ir pakankamai ryški gamtinė šių dalių riba (skiria pelkės ir dideli miškų masyvai). Tiesa, ir aptartosios šio ploto dalys nėra vientisos.

Palyginus senąją ir dabartinę tarmių klasifikacijas (žr. LKA I, žemėl. Nr. 1) matyti, kad aukštaičiai viduriečiai įėjo į rytinę dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių dalį. Pietinė aukštaičių viduriečių dalis apėmė ne tik dabartinių vakarų aukštaičių šiauliškių, bet ir nemažą vakarų aukštaičių kauniškių, nedidelę gretimų pietų aukštaičių plotų dalį. Be to, rytinė senojo skirstymo aukštaičių viduriečių riba beveik sutampa su kamieno kirčiuotų *q*, *ɣ* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 44) ir kamieno tvirtagalių *am*, *an* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 69), o vakarinė — su *l* prieš *e* ir ypač *é* (žr. LKA II, žemėl. Nr. 15, 28) izofonomis. Taigi šių dviejų klasifikacijų sugretinimas rodo tarpinę vakarų aukštaičių šiauliškių padėtį kaimyninių tarmių atžvilgiu.

Tokia tiriamo ploto padėtis išryškėja net senojoje Baranausko klasifikacijoje (1898: 49–51). Joje tarp vakariečių ir rytiečių (antrųjų, trečiųjų) įsiterpęs rytiečių pirmųjų (t. y. dalies dabartinių šiauliškių) plotas taip pat nevienalytis. Šių šnektų nevienalytiškumą iliustruoja ir įvairių laikotarpių tarminiai tekstai (plg. Specht 1920: 175–218; Volteris 1904: 326–338; Gerullis 1930: 47–53 ir vėlesni).

Turint galvoje aptartąją geolingvistinę šios patarmės padėtį ir tai, kad šioje teritorijoje, Zigmo Zinkevičiaus (1992: 68) žodžiais tariant, „etnografinės Lietuvos viduryje“ XIX a. viduryje — XX a. pradžioje buvo susiformavęs stiprus lenkybės židinys, galima teigti, kad kalbinei vakarų aukštaičių šiauliškių patarmės analizei turėtų būti taikoma periferinių lietuvių tarmių tyrimo metodika.

Šaltiniai ir literatūra

Барановский А. 1898: *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарь*, Санктпетербургъ: Типогр. Императорской Акад. Наукъ.

Gerullis G. 1930: *Litauische Dialektstudien*, Leipzig: Markert & Petters Verlag.

Girdenis A., Zinkevičius Z. 1966: Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. — *Kalbotyra* 14, 139–147.

LKA I, II — K. Morkūnas (ats. red.). *Lietuvių kalbos atlasas* 1. *Leksika*; 2. *Fonetika*, Vilnius: Mokslo, 1977, 1982.

Salys A. 1992: *Raštai* 4. *Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Salys A. 1946: *Lietuvių kalbos tarmės* (Rankraščio teisėmis), Tübingenas.

Specht F. 1920: *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* 1. *Texte*, Leipzig: Verlag von K. F. Koehler.

Вольтеръ Э. 1904: *Литовская хрестоматія*, Санктпетербургъ.

Zinkevičius Z. 1992: *Lietuvių kalbos istorija* 5. *Bendrinės kalbos iškilimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

¹ Žr. skiriamųjų tarminių ypatybių anketą (www.lki.lt/tarmes.lt), kuri parengta projektui *Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida* (kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028).